

5. Васенко В.К., Чудаєва І.Б. Вільні економічні зони: інвестиції, інновації / За ред. д.е.н., професора Васи́нка В.К. – Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко, 2009. – 302 с.
6. Дудар Т.Г., Мельниченко В.В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
7. Зельдіна О.Р. Спеціальний режим господарювання : навч. посіб. – Київ.: ЦУЛ, 2005. – 112 с.
8. Інноваційна стратегія реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
9. Технологічні парки: світовий та Український досвід / О.А. Мазур, В.С. Шевкалюк. – К.: Прок-бізнес, 2009. – 70 с.

УДК 330.1.009.12

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ходжаян А.О., к.е.н., доцент

Черкаський державний технологічний університет

Досліджено вплив чинників структурного та неструктурного характеру на стан конкурентного середовища у перехідній економіці України. Аргументовано необхідність існування різних типів ринкових структур з метою досягнення оптимуму економічної ефективності. На основі узагальнення світового досвіду та емпіричних даних щодо розвитку національних товарних ринків у період трансформаційних перетворень визначено основоположні принципи адекватної конкурентної політики держави, спрямованої на створення оптимального конкурентного середовища, здатного забезпечити ефективне використання та розподіл ресурсів.

Ключові слова: виробництво, ефективність, конкурентна політика, конкурентне середовище.

The influence of structural and non-structural factors on the competitive environment of transitional Ukraine's economy is investigated. It is argued that different types of market structures should exist to achieve economic efficiency optimum. The basic principles of adequate government competition policy aimed at creating the optimal competitive environment that can ensure efficient use and allocation of resources are determined on the basis of generalization of international experience and empirical data concerning the development of national commodity markets in the period of transformational changes.

Key words: production, efficiency, competitive policy, competitive environment.

Постановка проблеми. Глибокі зміни в механізмі функціонування національної економіки гостро поставили питання формування ефективної на мікро- та макроекономічному рівні моделі розвитку. Дієвим інструментом забезпечення ефективного розвитку національної економіки є врівноважена конкурентна політика держави, яка має за мету стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва, підвищення ефективності суспільного виробництва, його конкурентоспроможності і соціальної спрямованості за рахунок створення оптимального конкурентного середовища, ефективного використання суспільних ресурсів, свободи підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів недобросовісної конкуренції, антиконкурентних дій господарюючих суб'єктів і органів влади, обмеження та попередження монополізму у господарській діяльності, захисту прав споживачів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Процес формування і розвитку конкуренції знайшов відображення в значній кількості економічних теорій та моделей. Основи методології дослідження даних питань закладені в працях таких відомих економістів, як А. Сміт (теорія абсолютних переваг), Д. Рікардо (теорія порівняльних переваг), А. Маршалл (концепція досконалої конкуренції), Дж. Хікс (модифікація вільного конкурентного ринку праці), Й. Шумпетер (проблеми динамічного розвитку ринкової системи), Д. Робінсон (теорія недосконалої конкуренції), Е. Чемберлін (теорія монополістичної конкуренції), В. Ойкен (концепція соціального ринкового господарства), Ф.Хайєк (розвиток функціональної концепції конкуренції). Серед сучасних зарубіжних науковців, які займаються

проблемами конкуренції та конкурентоспроможності – І. Ансофф (стратегія розвитку конкурентності), Е. Денісон (вплив конкурентоспроможності на темпи економічного зростання), І. Кірцнер (теорія ринку і ціни), М. Портер (міжнародна конкуренція), Х.Лейбенштейн (порівняння алокативної та Х-ефективності), Р. Нельсон, С. Уінтер (еволюційна теорія економічних змін), К. Прахалад, Г. Хемел (еволюція конкурентоспроможності бізнес-одиниці) та інші автори, які підготували сучасні підручники з макроекономіки. Свій внесок у розвиток теорії конкуренції зробили російські вчені-економісти Г. Азоєв, Ю. Коробов, Л. Раменський, Р. Фатхутдінов, А. Юданов. В їхніх працях сформульовані фундаментальні положення теорії конкуренції, обґрунтований зв'язок між конкуренцією та економічною ефективністю, закладені теоретичні засади конкурентної політики.

Процес демонополізації і формування конкурентних відносин в Україні в центрі наукових інтересів таких вчених, як А. Акімова [1] (вплив конкуренції на ефективність виробництва), В. Базилевич [2], В.Бодров [3], З. Борисенко [4] (теоретико-методологічні і практичні проблеми реалізації державної політики щодо захисту конкуренції в Україні), О. Вознюк, Л. Головка (проблеми економічної концентрації, конкурентна політика держави), Л. Дідківська (конкурентні відносини, державне регулювання економіки), А. Ігнатюк [8], С. Іголкін [9] (конкурентна політика як інструмент галузевої політики), Б. Кваснюк, О. Костусев [11], Г. Лозова [12], В. Точилін [18] (розвиток секторів і товарних ринків України), Г. Филюк [23] (специфіка діяльності природних монополій в Україні), С. Черненко [24], В. Чирков [25] (проблеми взаємозв'язку економічної ефективності і структури ринку).

Проте існує ціла низка проблем у сфері дослідження конкурентного середовища і конкурентоспроможності, яка потребує подальшого глибокого осмислення та вирішення. Зокрема, немає остаточної відповіді на питання щодо оптимальної структури ринку з точки зору забезпечення економічної ефективності в довгостроковому періоді.

Метою даної статті є визначення впливу конкурентного середовища на підвищення ефективності національного виробництва і, зокрема, дослідження впливу чинників структурного та неструктурного характеру на стан конкурентного середовища у перехідній економіці України, а також визначення основоположних принципів адекватної конкурентної політики держави, спрямованої на створення оптимального конкурентного середовища, здатного забезпечити ефективне використання та розподіл ресурсів.

Викладення основного матеріалу. В західній економічній науці, зокрема, теорії економічного добробуту, основи якої закладені В.Парето, розроблені дві фундаментальні теореми, які намагаються відповісти на питання, чи може суто конкурентний механізм забезпечити рівноважний розвиток. Перша з них твердить, що конкурентні ринки не можуть існувати без того, щоб вигода одних суб'єктів не наносила шкоди іншим суб'єктам ринку. Оптимум визначається як стан, коли неможливо поліпшити чийсь добробут без шкоди іншому [21, с. 24]. При його додержанні економіка вважається конкурентною і ефективною. Однак більшість наукових шкіл вважають, що для досягнення кінцевої ефективності досконалою конкуренція не є достатньою умовою. Існує невизначена кількість варіантів розподілу виробничих ресурсів та результатів виробництва, які породжені конкурентним ринком і задовольняють принципам Парето-ефективності, але не задовольняють суспільство з точки зору соціальної справедливості. Для оптимізації конкурентних ринків необхідна передача ресурсів від одного суб'єкта до іншого, тобто потрібен зовнішній поштовх, що вже визначає економічну роль держави навіть у вільному ринковому середовищі [19]. Ще більш нагальною є проблема необхідності державного регулювання в економіці з недосконалою конкуренцією з притаманними їй монополістичними утвореннями.

Враховуючи механізм ціноутворення та визначення обсягів виробництва на конкурентному ринку, а також позитивний вплив конкуренції на економічний розвиток та задоволення суспільних потреб, в економічній науці сформовано висновок про максимальну ефективність конкурентної системи, яка характеризується максимально можливою свободою і мінімальною економічною владою, в рамках якої господарюючі суб'єкти не можуть економічно регулювати діяльність іншої особи, але всі постійно погоджують між собою проблеми виробництва через механізм цін, внаслідок чого досягається єдність приватних і суспільних інтересів. Характеризуючи ефективний господарський порядок, яким є конкуренція, представник фрайбурзької школи В. Ойкен звертає увагу на те, що конкуренція не зберігається і не відтворюється автоматично, а витісняється монополією, якщо не здійснювати ніяких спеціальних заходів по її захисту. Конкуренція не захищена державою і правом, що є шляхом до краху економіки країни. Пріоритетом державного регулювання в економіці має бути сфера організації порядку – не встановлення конкретних показників, а визначення "правил гри". В сучасних умовах саме вона, за словами В. Ойкена, забезпечить ефективність ринкової економіки і зможе гарантувати особисті права та свободи людини, а тому відноситься до визначних винаходів людства [13].

Враховуючи важливість заходів щодо організації ринкового порядку і визначення "правил гри", які втілюються в конкурентній політиці держави, дана сфера економічної політики може бути визначена як пріоритетна, а сфера регулювання господарських процесів має бути другорядною і носити допоміжний характер, оскільки господарські процеси безпосередньо регулюються самостійними ринковими суб'єктами. Окреслюючи значення конкурентної політики для розвитку економіки, всесвітньо відомий дослідник проблем конкуренції та конкурентоспроможності країн М. Портер зазначив: "Роль держави повинна полягати в тому, аби "підштовхувати" вітчизняну промисловість і спонукати її до розвитку, а не пропонувати "допомогу", що дає змогу промисловості не розвиватися" [16, с. 48].

Важливим критерієм визначення ефективності конкурентної політики держави є її вплив на забезпечення конкурентоспроможності національного виробництва на основі формування якісного конкурентного середовища і застосування дієвих механізмів захисту конкуренції; стимулювання впровадження технологічних і організаційних інновацій; формування передумов інтеграції національної економіки до світового господарського простору. Однією з найбільш загальних і найбільш фатальних причин втрати національних конкурентних позицій на світовому ринку, за словами М. Портера, є послаблення внутрішньої конкуренції, коли разом з нею втрачаються стимули до вдосконалення і адаптації. Коли "консолідація" місцевого виробництва у формі неформальних погоджень, широкого розповсюдження кооперації та злиття може перетворити агресивних суперників в клуб. І тоді втрата конкуренції на внутрішньому ринку нагадує процес загнивання – вона повільно підриває конкурентоспроможність, гальмуючи впровадження новацій і динамізм розвитку в цілому. Цей ефект проявляється не відразу. І подекуди може складатися враження про досягнення більш високого рівня продуктивності. Проте процес загнивання вже підточує основу галузі зсередини [16, с.192].

При формуванні системи національного конкурентного регулювання необхідно визначити взаємозв'язок між ринковою структурою та економічною ефективністю, що передбачає дослідження низки проблемних аспектів.

По-перше, зв'язок між структурою ринків, поведінкою господарюючих на них суб'єктів і результатами не є настільки однозначним, як це визначено в популярній концепції Бейна-Мейсона "структура–поведінка–результат" [27; 31]. Ідеальної моделі ринкової структури не існує. Йозеф Шумпетер взагалі стверджував: "Досконало конкурентна є не тільки неможливою, але й найгіршою і не має права бути моделлю ідеальної ефективності" [26, с. 125]. Більш ефективними є ринки, які дозволяють поєднувати переваги, сформовані під впливом змагальності між конкуруючими суб'єктами, з ефектом масштабу виробництва.

По-друге, антимонопольно-конкурентна політика держави вимагає виваженого підходу до формування норм конкурентного права і механізмів його реалізації на основі узгодження мети формування конкурентного середовища з альтернативними цілями: забезпечення ефективного розвитку національного виробництва і підвищення рівня конкурентоспроможності національних господарюючих суб'єктів; збереження неконкурентоспроможних, але стратегічно важливих підприємств і галузей; забезпечення проривної стратегії на зовнішньому ринку і формування стратегічно привабливої експортної ніші. В залежності від пріоритетності завдань економічного розвитку, національні модифікації конкурентної політики тяжіють до одного з типів конкурентних політик, серед яких виокремлюють американський, європейський та східноазійський тип [5].

Система конкурентної політики американського типу ґрунтується на необхідності формування конкурентного середовища, максимально наближеного до умов чистої конкуренції. В основі антимонопольної політики американського типу – постулат про переважну здатність досконало конкурентних ринків забезпечувати ефективний розподіл обмежених ресурсів суспільства (алокативну ефективність). На досконало конкурентних ринках економічна ефективність передбачає рівність ціни, граничних витрат і мінімальних середніх загальних витрат. Радикальність американської антимонопольної політики, основним принципом якої є визнання неефективності функціонування будь-яких монопольних утворень і їх заборона, обґрунтована аргументами на користь виключної ефективності досконало конкурентних ринків. За визначенням американських фахівців, метою антимонопольних законів є забезпечення ефективності функціонування національних ринків шляхом встановлення контролю за використанням приватної економічної влади, запобігання монополіям, санкціонування картелів й інших засобів захисту конкуренції на національному рівні [6; 14; 28; 30].

Сутність європейської системи антимонопольного регулювання полягає у формуванні комплексу заходів, спрямованих на нівелювання негативних наслідків функціонування підприємств на монопольних ринках. Ліберальніша, в порівнянні з американською, європейська система антимонопольного регулювання в основі своїй виходить з теоретичних постулатів англійського економіста А. Пігу про те, що природною закономірною формою функціонування реальних ринків є недосконало конкурентна з

притаманними їй монополістичними утвореннями, що досконала конкуренція є лише теоретичною конструкцією [15]. Свої претензії до нереалістичності досконалої конкуренції висловив і лауреат Нобелівської премії з економіки Джордж Стіглер: "...Повна теорія конкуренції неможлива, оскільки вона незамкнена. Завжди існує можливість того, що в межах цієї теорії буде порушена нова низка проблем, і тоді незалежно від того, наскільки добре була розроблена теорія стосовно сукупності минулих проблем, може знадобитися додаткова розробка проблем, що раніше замовчувалися, або не були відомі" [20, с. 323].

Ще один аргумент на користь більш ліберальної, порівняно з класичним антитрестівським законодавством, Європейської системи антимонопольного регулювання пов'язаний з тим, що жоден з видів недосконалої конкуренції, в тому числі і монополія, не акумулює виключно негативні риси. В промисловості досить типовою є така ситуація, коли фірма завдяки своїй ефективній технології, своїм патентам, своїм фірмовим маркам володіє значним контролем над цінами. Отриманий таким чином монополістичний прибуток така фірма спрямовує в інноваційні розробки, маркетингові дослідження, рекламу тощо, що в сукупності може забезпечити вищу ефективність використання ресурсів (Х-ефективність), ніж при досконалій конкуренції.

Вагомим аргументом на користь монополії як породження висококонцентрованого виробництва стала праця Дж. Робінсон "Економічна теорія недосконалої конкуренції" (1933), яка дослідила вплив концентрації виробництва на його ефективність на основі ефекту економії від масштабу. В межах своєї теорії Дж. Робінсон довела, що в окремих випадках випуск продукції в умовах монополії може бути вищий, ніж при досконалій конкуренції [17]. Свою точку зору щодо доцільності існування недосконало конкурентних ринків висловлював Дж. Гелбрейт, наголошуючи на тому, що помірні концентрації і ефект масштабу, притаманні ринкам з олігополістичною структурою, створюють передумови для підвищення прибутковості виробництва в довгостроковому періоді за рахунок більш ефективного використання ресурсів (Х-ефективність) та кращих фінансових можливостей до створення нових ресурсів (адаптивна ефективність) [29].

Й. Шумпетер з цього приводу висловлювався наступним чином: "Не досить доводити, що велика фірма чи монополія повинна бути сприйнята як необхідне зло, невіддільне від економічного прогресу, бо в умовах сучасної промисловості досконала конкуренція є, чи завжди була неможлива. З чим ми повинні погодитись, то це з тим, що монополія виявилась найпотужнішим двигуном цього прогресу (і, зокрема, тривалого розширення загального обсягу виробництва) не тільки всупереч, а значною мірою завдяки цій стратегії, яка видається такою стримуючою з погляду окремого випадку й окремого моменту. В цьому плані досконала конкуренція не лише неможлива, а й менш якісна і не має права бути використаною як модель ідеальної ефективності. Отже, хибно базувати теорію державного регулювання промисловості на тому принципі, що монополію слід змусити працювати так, як працювала б відповідна галузь за досконалої конкуренції" [10; 26, с. 140].

На протигагу жорсткій класичній доктрині конкурентного регулювання, націленого на формування конкурентного середовища, максимально наближеного до умов чистої конкуренції, сучасні дослідники схилиються до необхідності використання переваг висококонцентрованого виробництва в поєднанні з конкурентною поведінкою суб'єктів незалежно від структури ринку.

Дослідження темпів зростання товарних ринків в Україні також свідчать на користь шумпетерівської концепції. На більшості товарних ринків з олігопольною структурою спостерігалися високі темпи зростання в передкризовий період. Зокрема, обсяг послуг мобільних операторів, частка двох з яких на ринку досягла 98%, за період з 2000 по 2008 рр. збільшився майже у 7 разів, кількість міжміських телефонних переговорів зросла у 6,2 рази; виробництво цементу (частка трьох великих суб'єктів господарювання на ринку складає 40%) за означений період збільшилось в 2,8 рази; виробництво пива (частка чотирьох конкуруючих між собою суб'єктів складає 98%) з 2003 по 2008 рр. зросло у 1,88 рази [7]. Феномен прискореного зростання на олігопольних ринках фахівці пов'язують з перевагами масштабу виробництва в поєднанні з достатньо гострою конкуренцією між учасниками.

Натомість, ряд товарних ринків, структура яких характеризується низьким рівнем концентрації, зокрема ринки основних видів первинної продукції рослинництва, тваринництва (їх представляють близько 20 тисяч сільськогосподарських підприємств та 43 тисячі фермерських господарств, а також значна кількість особистих підсобних господарств населення), ринки текстильної продукції (550 виробників), виробництво одягу (близько 2 тис. виробників), взуття (більше 400 виробників) демонструють порівняно нижчі темпи економічного зростання [11].

Результати досліджень науковців Інституту економічних досліджень та політичних консультацій щодо емпіричної оцінки зв'язку між конкуренцією та ефективністю підприємств по семи галузях національної економіки лише частково підтвердили гіпотезу про позитивний вплив конкуренції на технічну ефективність, зокрема, на підприємствах харчової та деревообробної промисловості (див. табл. 1).

Таблиця 1

Зв'язок між монополізацією та середньою ефективністю по секторах

Галузь	Рівень монополізації*		Середня ефективність** (1996–1998)	Середні темпи зростання за період 2000–2008 рр.
	1994	2000		
Машинобудування	0,98	0,82	0,81 – 0,93	118,4
Хімічна	0,69	0,51	0,60 – 0,58	107,8
Металургія	0,45	0,34	0,58 – 0,62	106,8
Будівельних матеріалів	0,42	–	0,66 – 0,65	136,0
Легка	0,37	0,20	0,27 – 0,27	107,1
Деревообробна	0,23	0,10	0,83 – 0,87	124,7
Харчова	0,17	–	0,76 – 0,88	112,8

Джерело: Акімова А., Шербаков О. Конкуренція і технічна ефективність українських виробничих підприємств. – Наукові матеріали № 17. – Інститут економічних досліджень і політичних консультацій в Україні. – К., 2003. – 14 с.

* Монополізація галузі розраховується з використанням двох типів індексів: Херфіндала-Хіршмана та індексу концентрації С4, які набувають значення від 0 до 1, де 1 відповідає стану монополії.

** Ефективність підприємств розраховується шляхом зіставлення реального випуску з випуском, який може бути забезпечений найбільш ефективним підприємством з тих самих обсягів ресурсів.

По підприємствах легкої промисловості розрахунки довели негативний вплив конкуренції на виробничу ефективність. На підприємствах машинобудування визначено високий ступінь кореляції між монополізацією економіки та середньою виробничою ефективністю підприємств галузі. По інших галузях також не завжди відслідковувався статистично значимий вплив конкуренції на підвищення ефективності виробництва і подальші темпи зростання виробництва в галузевому розрізі.

Попри те, що загальна регресія підтвердила гіпотезу про позитивний вплив конкуренції, на підприємствах легкої промисловості рівень ефективності виявився значно нижчим, ніж можна було очікувати за припущення про позитивний вплив конкуренції на технічну ефективність, а машинобудівні підприємства виявились значно ефективнішими при значному рівні монополізації галузі. Таким чином, результати дослідження лише частково підтвердили гіпотезу про позитивний вплив конкуренції на ефективність виробничого процесу на міжгалузевому рівні.

В процесі комплексних досліджень антимонопольної практики на ринках з потенційними передумовами до ефективного функціонування конкурентних механізмів фахівці виокремлюють чинники, які зумовлюють викривлення та обмеження конкуренції в Україні. Серед факторів, які б могли частково пояснити неузгодженість структури ринків і поведінки суб'єктів господарювання на них, фахівці називають такі: нелінійність ефекту конкуренції, низька мобільність факторів виробництва, неефективна структура власності, недорозвиненість процедури банкрутства, значні бар'єри для виходу, необгрунтована система субсидювання неефективно працюючих підприємств [1].

Таким чином, визначаючи структурні передумови підвищення ефективності національного виробництва, слід наголосити, що сприятлива для конкуренції структура ринку є необхідною, але недостатньою умовою ефективною конкуренції. Пояснення несприятливої ситуації, яка склалася на ринках з конкурентною структурою, слід шукати в чинниках неструктурного характеру.

Фахівці АМК України та Інституту економіки та прогнозування НАН України систематизували найбільш вагомі в трансформаційному періоді чинники неструктурного характеру, які провокують викривлення конкурентного механізму і зумовлюють обмеження конкуренції. Серед них:

- *нерівність умов конкуренції* внаслідок адміністративного втручання;
- *викривлення конкуренції* за рахунок тінізації економіки;
- *недобросовісна конкуренція*;
- *інституціональні обмеження конкуренції*.

Нерівність умов конкуренції характеризується існуванням диференційованих ставок оподаткування, субсидій окремим, в тому числі і неефективно працюючим підприємствам, привілеїв з боку центральних і місцевих органів влади підприємствам, зокрема, у формі пільгового доступу до ресурсів, землі, інформації тощо. Такого роду правопорушення у сфері економічної конкуренції класифікуються як антиконкурентні дії органів влади та органів місцевого самоврядування і є предметом регулювання та заборон конкурентного законодавства України. В результаті спотворюється дія конкурентно-ринкового механізму, який має за мету звільнення від низькопродуктивних суб'єктів господарювання, що перешкоджає підвищенню ефективності економіки в цілому.

Зниження ефективності виробництва зумовлює тінізація економіки, а надто сфер діяльності, що функціонують на ринках з конкурентною структурою, спотворюючи механізми конкуренції на них. Неофіційна економіка виведена з-під сфери контролю конкурентного законодавства та не регламентована в частині захисту прав власності, в т.ч. інтелектуальної, що вже саме по собі є спокусою до недобросовісної конкуренції. Крім того, тіньове середовище унеможливує раціональну поведінку суб'єктів господарювання і споживачів через низький рівень їх поінформованості щодо тенденцій попиту і пропозиції на ринку. Таким чином, виробник (споживач) навіть на ринку з висококонкурентною структурою має можливості зловживати монопольним становищем.

Спотворення конкурентної поведінки з позицій інституціональної теорії пояснюються недосконалістю інституціонального середовища, відсутністю прозорих і надійно захищених "правил гри". На практиці це виявляється у: нерозвиненості ринкових регуляторів (несформованість конкурентного середовища в період трансформаційних перетворень; слабка мотивація господарюючих суб'єктів до підвищення продуктивності праці і впровадження нових технологічних процесів); неврегульованості сфероутворюючих сфер національної економіки (система політичної влади; виборче законодавство; податкова система; ринок землі; акціонерна власність); суперечливості законодавчої бази і нормативних підзаконних актів, що провокує двояке трактування законів, та відсутності надійного механізму нагляду за дотриманням чинного законодавства і його закріплення у повсякденній практиці суб'єктів економіки; невідповідності структури функціонуючих інститутів суспільства новим умовам суспільного життя, що породжує інституційні зіткнення між різними інституційними підсистемами і провокує, таким чином, мінливість і непередбачуваність поведінки індивідів.

Ще одна група чинників біхевіористського характеру зумовлена невмотивованістю до конкурентної поведінки через відсутність з боку державних органів влади довгострокових гарантій створення і підтримання сприятливого для бізнесу середовища. Така поведінка спровокована нестабільністю законодавства; високим рівнем корупції, що вмонтована як механізм у систему формування владних структур; політичною нестабільністю. Згідно опитувань, які проводились фахівцями Міжнародної фінансової корпорації, ці чинники є більш вагомими перешкодами для здійснення підприємницької діяльності, ніж недостатність власних і проблеми з залученням фінансових ресурсів, чи необґрунтоване втручання в підприємницьку діяльність органів місцевої влади.

Враховуючи аргументи на користь різних ринкових структур з високою інтенсивністю конкуренції, до яких дослідники відносять досконалу конкуренцію, монополістичну конкуренцію і олігополію (за умови відсутності узгодженої поведінки між учасниками) [23], ефективно видається помірковано ліберальна конкурентна політика держави, спрямована на формування диверсифікованого конкурентного середовища в напрямку розвитку в кожному конкретному випадку такої внутрішньої будови ринку, яка, на основі максимізації індивідуальної ефективності використання ресурсів дрібним, середнім і висококонцентрованим виробництвом і дотримання суб'єктами конкурентної поведінки, забезпечить оптимум економічної ефективності і, таким чином, зростання конкурентоспроможності національної економіки.

Висновки. Вагомими перешкодами формування конкурентоспроможної економіки є *несформованість конкурентного середовища* і зорієнтованість бізнесу на використання конкурентних переваг нижчого порядку: дешевої робочої сили і сировини. Нині в Україні понад 55% продукції виробляється на конкурентних ринках, а частка монополізованих ринків складає близько 9%. Для порівняння, в найбільш розвинених країнах світу в умовах конкуренції створюється понад 80% загального обсягу товарів і послуг, а при її відсутності – не більше 2% [22, с. 31]. Поширення монопольних тенденцій на ринках України призводить до слабкої мотивації господарюючих суб'єктів до підвищення продуктивності праці, впровадження нових технологічних процесів і освоєння виробництва нових видів продукції. Зусилля державної політики мають бути спрямовані на формування конкурентного середовища з метою стимулювання господарюючих суб'єктів до підвищення продуктивності праці, впровадження інноваційних продуктів, технічних розробок і технологій у виробництво. Несформованість конкурентного середовища і нерозвиненість ринкових регуляторів вважається одним з найвагоміших чинників, що зумовлюють низький рівень ефективності української економіки.

Реалізація конкурентною політикою держави цілей стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання, розвитку підприємництва, підвищення ефективності суспільного виробництва, його конкурентоспроможності і соціальної спрямованості може бути досягнена за рахунок оптимуму економічної ефективності, попередження монополізму у господарській діяльності та захисту прав споживачів. В залежності від пріоритетності завдань економічного розвитку, національні модифікації конкурентної політики тяжіють до одного з типів конкурентних політик, серед яких виокремлюють американський, підпорядкований інтересам підтримання конкуренції на національному рівні, європейський,

націлений на забезпечення індивідуальної ефективності використання ресурсів національними виробниками, та східноазійський, що є одним з інструментів стимулювання проєкспортної орієнтації при потужній внутрішній конкуренції поміж вітчизняними виробниками.

Дослідження національних моделей конкурентної політики незаперечно підтверджують, що успіхи на шляху розбудови економіки і її ефективної інтеграції у світогосподарський простір в великій мірі завдячують правильно обраним пріоритетам: розвитку конкурентного середовища та обмеження монополістичних тенденцій в економіці, стимулювання економічного і науково-технічного прогресу, формування конкурентоспроможного експортоорієнтованого виробництва. Намагання України побудувати конкурентоспроможну ринкову економіку зумовлює необхідність формування національної конкурентної політики, націленої на підвищення економічної ефективності, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду у сфері сприяння інтенсифікації конкуренції на внутрішньому ринку та створення сприятливих умов для формування висококонкурентних ринкових структур.

Основними напрямками вдосконалення конкурентної політики в Україні на сьогодні має стати стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання, підтримка вітчизняного виробника, підвищення ефективності суспільного виробництва, його конкурентоспроможності, наукоємності і соціальної спрямованості за рахунок створення оптимального конкурентного середовища з точки зору співвідношення в економіці різних ринкових структур, здатного забезпечити ефективне використання та розподіл ресурсів.

Передумовою формування адекватної конкурентної політики є визначення впливу структури ринку на ефективність розміщення ресурсів в економіці. Важливим аргументом на користь існування різних ринкових структур є вплив структури ринку на ефективність розміщення ресурсів в економіці. Оптимуми різних типів ефективності досягаються в різних ринкових структурах. Так, оптимум адаптивної (динамічної) ефективності як ефективності створення нового ресурсу забезпечується на ринках недосконалої конкуренції у формі розпливчастої олігополії; оптимум алокативної ефективності (ефективності у розподілі ресурсів) виникає за умов, максимально наближених до досконалої конкуренції; оптимум Х-ефективності (використання ресурсів) забезпечується за умов слабкорозпливчастої олігополії, хоча і більш близьких до умов досконалої конкуренції, ніж оптимум адаптивної ефективності. Оптимуми різних типів ефективності не можуть бути забезпечені одночасно, що в цілому є аргументом на користь існування різних типів ринкових структур як невід'ємного атрибуту будь-якої ефективно функціонуючої економічної системи.

Оцінюючи значення недосконало конкурентних структур ринку, враховуючи як позитивну, так і зважаючи на негативну оцінку монополій та олігополій в сучасному економічному житті, необхідно відзначити неминучість їх формування як об'єктивного процесу, що витікає з відкритої конкуренції і прагнення підприємств до досягнення оптимальних масштабів виробництва і досягнення оптимуму економічної ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова А., Щербаков О. Конкуренція і технічна ефективність українських виробничих підприємств. – Наукові матеріали № 17. – Інститут економічних досліджень і політичних консультацій в Україні. – К.: 2003. – 14 с.
2. Базилевич В. Д., Филюк Г.М. Природні монополії : монографія. – К.: Знання, 2006. – 367 с.
3. Бодров В. Г. Основні напрями та механізми демонополізації в економіці України // Вісник Київського університету. Економіка. – К., 1997. – Вип. 7. – С. 29–40.
4. Борисенко З.М. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України : монографія. – К.: Таксон, 2004. – 346 с.
5. Бутыркин А.Я. Теория и практика антимонопольного регулирования в ведущих странах Запада и России. – М.: Новый век, 2004. – 88 с.
6. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии, 1874 // 25 ключевых книг по экономике. – Изд-во "Урал-LTD", 1999. – С. 257–278.
7. Держкомстат України. Виробництво основних видів продукції промисловості, сільського господарства, транспорту і зв'язку за 2000-2008 рр. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання : монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.
9. Іголкін С. М. Демонополізація // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2002. – № 2. – С. 10–12.
10. Йозеф Шумпетер та проблеми реформування економіки України / Ю.К.Зайцев, Т.В.Фініков (відп. ред.). – К.: Таксон, 2000. – 244 с.
11. Костусев О.О., Кваснюк Б.Є., Кіреєв С.І., Талах В.М., Черненко С.О., Щербак О.В. Конкуренція в Україні. Аналітична доповідь про стан, тенденції та проблеми розвитку економічної конкуренції в Україні в 2000–

- 2005 роках. – К.: АМК України, Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики, ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України", 2006. – 40 с.
12. Лозова Г. М. Демонізація економіки України та її наслідки // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 11. – С. 93–96.
 13. Ойкен В. Основы национальной экономики : Пер. с нем. – М.: МО., 1996. – С. 214.
 14. Парето В. Учебник политической экономии, 1906 // 25 ключевых книг по экономике. – Изд-во "Урал-LTD", 1999. – С. 257–278.
 15. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. – М., 1985. – Т. 1. – С. 326.
 16. Портер М. Международная конкуренция: Пер.с англ. / Под ред. В.Д. Щетинина. – М.: МО, 1993. – 896 с.
 17. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 472 с.
 18. Розвиток секторів і товарних ринків України / За ред. проф. В.О. Точиліна. – Ужгород: ІВА, 2001. – 400 с.
 19. Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – С. 91.
 20. Стиглер Дж. Совершенная конкуренция: исторический ракурс // Вехи экономической мысли. Теория фирмы. Т. 2. / Под. ред. В.М. Гальперина. – СПб. Экономическая школа, 1999. – С. 299–328.
 21. Стігліц Дж. Економіка державного сектора. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
 22. Україна–2015: Національна стратегія розвитку // Громадсько-політичне об'єднання "Український форум". – К., 2008.– 73 с.
 23. Филлок Г.М. Вплив бюджетно-податкової політики на трансформацію ринкових структур в Україні. – Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 56–65.
 24. Черненко С.О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні : монографія. – К.: КНТЕУ, 2006. – 171 с.
 25. Чирков В. Г.. Экономическая эффективность инновационных инвестиций: Фрагменты методологии. – К.: СПД ФО Кучеренко, 2002. – 116 с.
 26. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / В.Ружицький, П.Тарашук (пер. з англ.). – К.: Основи, 1995. – 540 с.
 27. Bain J.S. Industrial Organization. – N.Y.: Wiley&Sons, 1968.
 28. Cowling K., Mueller D.C. The Social Costs of Monopoly Power // Economic Journal. – 1978. – December. – Vol. 88. – P. 727–748.
 29. Galbraith John Kenneth. American Capitalism, reved. Boston: Houghton Mifflin Company. – P. 86–88.
 30. Harberger A. Monopoly and Resource Allocation // American Economic Review. – 1954. – Vol. 44. – P. 77–87.
 31. Mason E. The Corporation in Modern Society. – Cambridge., Mass.: Harvard University Press, 1959.

УДК 336.22:34

ФІНАНСОВА ТА ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ XVI-XVIII СТ.

Лишко С.В., к.і.н., ст. викладач

Черкаський державний технологічний університет

Стаття посвячена проблемам взаємозв'язи розвитку європейських стран и фінансово-економічних досліджень и формуванню фінансових и фінансово-правових наук в период ранне-го Нового времени.

Ключевые слова: *финансовая и финансово-правовая проблематика, развитие европейских стран.*

The article considers the relationship between development of European countries and financial and economic research, and creation of financial and financial legal sciences during early modern period.

Key words: *financial and financial legal problems, development of European countries.*

Постановка проблеми. На шляху нашої держави до створення економічних підвалин демократичного суспільства виникає гостра потреба у вивченні та осмисленні історії основних вітчизняних фінансових інститутів та фінансової політики. З часів стародавнього світу людству відоме правове регулювання фінансових відносин в державі, але фінансова і тим більше фінансово-правова науки як соціальне явище досить молоді. Хоча, не можна залишити поза увагою вчених античного світу – Аристотеля, Ксенофонта, Платона, Цицерона, які, досліджуючи проблеми управління державою, її устрій, не